

2001 KRİZİNDEN SONRA TÜRKİYE’DE BÜYÜME VE İSTİHDAM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yrd. Doç. Dr.Suna KORKMAZ¹

Yrd. Doç. Dr.Metehan YILGÖR²

ÖZET

Ülke ekonomileri için uzun dönemli göstergelerden olan büyüme ve istihdam-ışsızlık göstergelerinin incelenmesi önemlidir. Krizler bir ülkenin kendi içindeki ekonomik koşullarından kaynaklandığı gibi dış etkilerken de kaynaklanabilmektedir. Bu çalışmada krizin nedenleri, etkileri ve 2001 krizi sonrası büyüme ve istihdam arasındaki ilişkisi analiz edilecektir. Büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi belirlemek için 1997: 01-2009: 03 dönemi çeyrek yıllık veriler kullanılarak Granger nedensellik yöntemi uygulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Büyüme, İstihdam, Granger nedensellik.

The Relationship Between Growth And Employment After 2001 Crisis In Turkey

ABSTRACT

Growth and employment-unemployment are the long term indicators which are vital to examine for the country’s economy. The source of crisis may arise from both the country’s own internal economic conditions and influence by the external effects. In this study, the causes and the effects of crisis will be analyzed together with the relationship between growth and employment after the 2001 crisis. In order to determine the relationship between growth and employment, Granger causality method will be applied with obtaining quarterly data for the period 1997: 01 to 2009: 03.

Keywords: Crisis, Growth, Employment, Granger causality.

¹ Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF İktisat Bölümü

² Balıkesir Üniversitesi Bandırma İİBF Ekonometri Bölümü

GİRİŞ

Globalleşen dünyada bir ülkede meydana gelen kriz birçok ülkeye anında sirayet etmektedir. Kriz bir ülkenin kendi ekonomik dinamiklerinden kaynaklanabileceği gibi dış kaynaklı da olabilmektedir. Krizler değişik biçimlerde meydana gelebilir. Fiyatlar genel seviyesinde ani bir artış, üretimde büyük azalmalar, işsizlik oranlarında büyük artışlar ve spekülatif hareketlerde ani dalgalanmalar ekonomik krizin başlıca belirtileridir. Bu faktörlerde meydana gelen değişimler piyasanın iki ana unsurunu oluşturan tüketici ve üretici kesiminin davranışlarını da etkilemektedir. Bu nedenden dolayı gerek kamu kesimi gerekse özel sektör ekonomik krizle mücadele etmek zorunda kalmıştır.

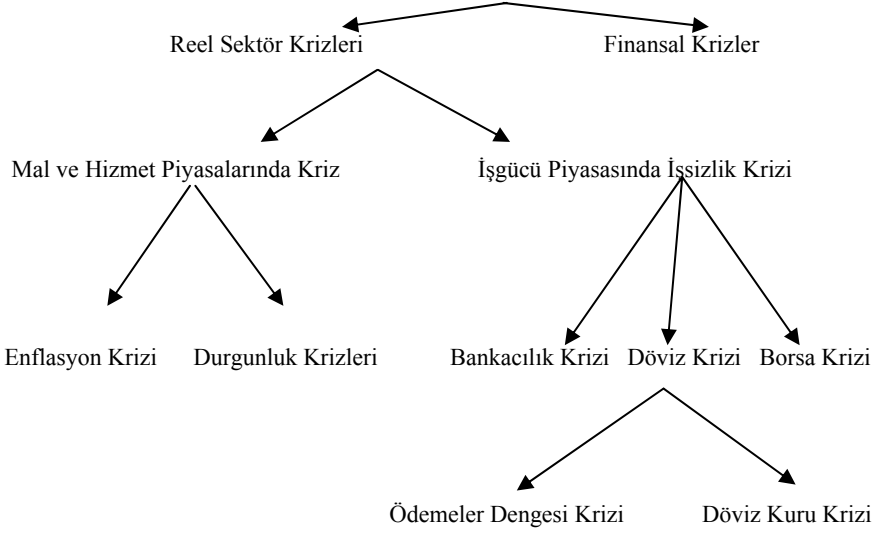
Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile Türkiye’de 1990’lı ve 2000’li yıllarda yaşanan krizlerin arka planında sıcak para yatmaktadır. Bu krizler finansal yapıda olsa da ekonominin reel kesimlerini, istihdam hacmini ve ücretleri olumsuz yönde etkilemiştir. Krizden en çok etkilenen kesimler genellikle borsa, bankalar, inşaat sektörü ve imalat sanayileridir. Bu çalışmada krizin nedenlerine, etkilerine, Türkiye’de yaşanan krizlere ve 2001 krizinden sonra büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiye bakılacaktır.

1. KRİZİN NEDENLERİ ve ETKİLERİ

Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğrudur (Aktan, 2002: 1). Bir ekonomide krizin meydana gelebileceğini gösteren pek çok sinyal bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; zayıf makroekonomik göstergeler, enflasyon beklentisinin artması, faiz oranlarındaki artış ve para ikamesinin artmasıdır. Ekonomik kriz dönemlerinde girdi fiyatlarında artışlar meydana gelir. Bu da firmaların maliyetlerinin artmasına yol açar. Dolayısıyla üretilen ürünlerin fiyatlarında da bir artışa neden olur (Köksal ve Özgül, 2007: 327). Kriz reel ekonomiye üç yolla yayılır. İlki finansal sistem yoluyla, ikinci olarak kredi sistemindeki aksaklık nedeniyle, üçüncü olarak ise uluslararası bağlantı yoluyla olmaktadır (Khatlwada vd., 2009: 5). Finansal krizin belirleyicileri temelde makroekonomik dengesizlik, global finansal durumları, ülke içindeki finansal yapı ve döviz kuru rejimi ile ilgilidir (Gülcan ve Ayhan, 2004: 37).

Ekonomik krizler, oluşma şekilleri ve etkileri bakımından bakıldığında birbirinden farklı biçimde gerçekleştikleri görülmektedir. Bu nedenle ekonomik krizler oluşma şekilleri ve ekonomiye etkileri bakımından Şekil 1’deki gibi sınıflandırılmaktadır (Ergenç, 2009: 12).

Şekil 1: Krizlerin Sınıflandırılması

2. TÜRKİYE'DE YAŞANAN KRİZLER

Bir ülkede yaşanan krizler dış kaynaklı olabildiği gibi ekonominin kendi iç dinamiklerinden de kaynaklanabilmektedir. Türkiye'nin dış kaynaklı olarak etkilendiği krizlerden ilki 1929 yılında dünya genelinde yaşanan krizdir. 1944 yılında II. Dünya savaşının başlaması ile tüm dünyada olduğu gibi Türkiye ekonomisinin de dengeleri sarsıldı. İhracatı artırmak için 1946 yılında develüasyona gidildi. Kore savaşı nedeniyle hammadde fiyatlarında büyük artışlar meydana geldi. Dış borç yükü ve kamu açıklarının artması sonucunda 1954 yılında Türkiye tekrar bir kriz yaşadı. Dış ticaret açığının artması ve döviz rezervi sıkıntı sebeplerinden 1958'de bir kriz daha yaşanmıştır. Türkiye 1973 yılında petrol fiyatlarındaki ani artış neticesinde yaşanan dünya enflasyonundan derinden etkilenmiştir (İmren ve Akman, 1994: 26). Ayrıca 1974 yılında Kıbrıs savaşı nedeniyle yapılan harcamalar sonucunda ekonomik göstergeler büyük yara almıştır. 1979 yılında petrol fiyatlarının çok artması, dünyadaki reel faizlerin artması ve tarım fiyatlarındaki düşüşler yeni bir krizi doğurmuştur. 1994 krizi ise Türkiye ekonomisinin iç dinamiklerinden kaynaklanmıştır. GSMH içindeki iç borç oranı 1994 yılına gelindiğinde en büyük orana ulaşmıştı (Özatay, 2000: 3). Orta ve uzun dönemde sürdürülemez olan bu sorun nedeniyle krizin meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştur. 1994 krizinin sonucunda çıktıda % 6'lık bir düşüş yaşanmış, enflasyon 3 haneli rakamlara ulaşmış, Merkez Bankasının döviz rezervleri yarılanmış ve develüasyona gidilmiştir (Celasun, 1998). Ülkeden sermaye çıkışının olması, IMF tarafından hazırlanan programda bankacılık sektöründeki eksiklikler ve döviz kuru riskine karşı yeterince güvenliğin sağlanamaması gibi nedenlerden 2000

yılıın Kasım ayında Türkiye bir kriz daha yaşamıştır (Alper, 2001: 59). Kasım krizini izleyen 2001 Şubat krizi politik istikrarsızlıkla başlamış daha sonra yabancı para krizine dönüşmüştür. Bankalar kendilerini riskten korumak için yabancı para satın alır iken yabancı yatırımcılar da piyasadan çekilmeye başlamışlardı. Rezervlerdeki erime krizin ortaya çıkmasını engelleyememiştir (Arıcan, 2005: 240).

3. İSTİHDAM ve EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyüme istihdam hizmetlerinin artmasına katkıda bulunmaktadır (Fuchs, 1980). Ekonomik büyümenin yüksek oranlarda olması daha az işsizliği doğurmaktadır. Kısa dönemde istihdam oranlarında meydana gelen artış çıktının daha fazla olmasını sağlayacaktır (Calmfors ve Holmlund, 2000: 109). Akkemik'in Türkiye için yaptığı tahminde emek piyasasındaki değişimler GSMH'daki büyümeye gecikmeli olarak cevap vermiştir (Akkemik, 2007). Bu bilgiler ışığında Türkiye'de istihdam ve büyüme arasındaki ilişkinin 2001 krizinden sonra nasıl bir seyir izlediği Granger nedensellik yöntemi kullanılarak bakılacaktır.

4. TAHMİNDE KULLANILACAK DEĞİŞKENLER

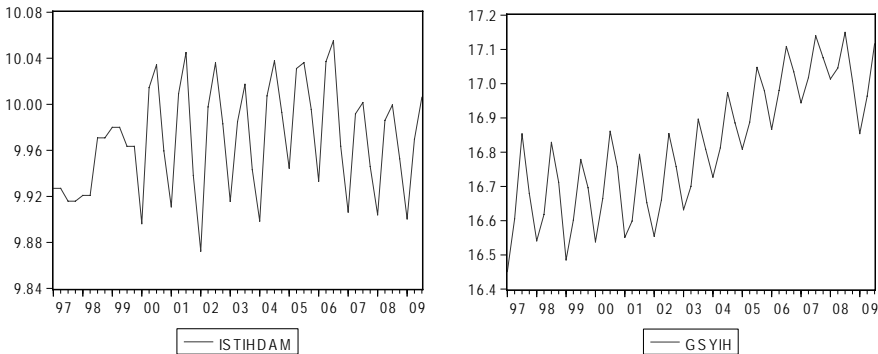
Tahminlerinde kullanılan veriler çeyrek yıllık olup 1997: 01 ile 2009: 03 dönemini kapsamaktadır.

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla harcamalar yöntemiyle (1998=100 sabit fiyatları ile), bu veri TCMB'nın elektronik ortamından alınmıştır.

İstihdam: İstihdam edilenler (1000 kişi), bu veri TCMB'nın elektronik ortamından alınmıştır. Çalışmada kullanılan GSYİH ve istihdam değişkenlerinin logaritması alınarak model tahminlerinde kullanılmıştır.

Ele alınan dönem için değişkenlerin zaman içerisindeki seyri Grafik 1'de verilmiştir.

Grafik 1: Tahminde Kullanılan Değişken Grafikleri İstihdam GSYİH

Her iki seri mevsimsellik içerdiğinden mevsimsellikten arındırılmıştır.

5. TAHMİN

Yanıtıcı regresyondan uzak durmak için değişkenlerin birim köke sahip olmadıklarından emin olunması gerekmektedir. Bu amaçla Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök sınaması yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Birim Kök için ADF Sınaması Sonuçları

Değişken ve ri Sayısı: ve ri Dönemi	ADF için t-değeri	Sınama Sonucu (*)	Sabit, Trend	İşsel Bağıntı Gecikmesi
İstihdam 50; 1997: 2-2009: 3	-4.166 p=0.001	Birim Kök Yok	Sabit	0
^{GSYİH} 50; 1997: 2-2009: 3	-1.269 p=0.636	Birim Kök Var	Sabit	0
^{AGSYİH} 49; 1997: 3-2009: 3	-6.713 p=0.000	Birim Kök Yok	Yok	0

ADF sınaması sonucunda p-değeri 0.05’den yüksek bulunmuşsa birim kök var, aksi durumda birim kök yok kararı verilmiştir. Kritik değerler MacKinnon’dan (1996) alınmıştır. Gecikme sayısı Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi değişkenlerin düzeylerine uygulanan ADF sınaması sonuçları istihdam değişkeninin durağan olduğunu ancak GSYİH değişkeninin durağan olmadığını göstermiştir. GSYİH değişkeninin birinci farkı alındığında durağan hale geldiği görülmektedir.

5.1. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi basitçe şöyle ifade edilebilir. Eğer X değişkeninin önceki değerleri Y değişkeninin şimdiki değerini etkiliyorsa, X değişkeni Y değişkeninin nedenidir denebilir (Gul ve Ekinci, 2006: 57). X_t ve Y_t gibi iki durağan serinin nedensellik testi aşağıdaki denklemler yardımı ile yapılmaktadır (Granger, 1969: 431).

$$X_t = \sum_{j=1}^m a_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m b_j Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$Y_t = \sum_{j=1}^m c_j X_{t-j} + \sum_{j=1}^m d_j Y_{t-j} + \eta_t \quad (2)$$

Yukarıdaki denklemlerde m gecikme uzunluğunu, ε_t ve η_t hata terimlerini göstermektedir. Hata terimlerinin birbirinden bağımsız oldukları (white noise) varsayılmaktadır.

Çalışmamızda veriler çeyrek yıllık veriler olduğu için gecikme uzunluğu 4 olarak alınmıştır. 2 gecikme uzunluğuna göre nedensellik sonucu Tablo 2 'de gösterilmiştir.

Tablo 2: 2 Gecikme İçin Granger Nedensellik Sınama Sonucu

Nedenselliğin Yönü	F Değeri	Olasılık Değeri (p)	Karar
Δ GSYİHSA İstidamsa Granger nedeni değildir	3.132	0.053*	Var
İstidamsa Δ GSYİHSA Granger nedeni değildir	1.895	0.162	Yok

Tabloda (*) ile işaretlenen p değeri % 10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olan nedensellik ilişkisini göstermektedir.

Tablo 2'den de görüldüğü gibi GSYİH'dan istihdama yönelik nedensellik ilişkisi mevcuttur. Ele alınan dönem içinde Türkiye'de GSYİH'daki bir artış beklentilere uygun şekilde istihdam oranını da artırmaktadır.

SONUÇ

İstihdam büyüme ile doğrudan ilintilidir. Büyüme ise daha çok tasarrufla sağlanır. Eğer iç tasarruflar büyümeyi yeterince sağlayamıyorsa bu durumda dış tasarruflara yani küresel sermaye ile sağlama yoluna gidilir. Dünya geneline bakıldığında ortaya çıkan krizlerin ana unsurunun cari açık olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 1990 ve 2000'li yıllarda yaşadığı krizler sermaye hareketlerinden doğan sıcak paraya dayanmaktadır. Bu nedenle finansal bir kriz olarak görülseler de bu krizler ekonominin reel kesimlerini etkilemekte, istihdam oranını ve ücretleri olumsuz yönde etkilemektedir. Krizin etkilerini hafifletmek için bazı önlemlerin (kamu harcamalarını artırmak, vergileri düşürmek, faizleri indirmek, teşvikler vermek v.s) alınması gerekebilir.

Bu çalışmada Türkiye'de 2001 krizinden sonra ekonomik büyüme ile istihdam arasında nasıl bir ilişki olduğuna Granger nedensellik sınaması ile bakılmıştır. 1997: 01 ile 2009: 03 dönemini kapsayan çeyrek yıllık veriler kullanılmıştır. Granger nedensellik sınaması sonucunda incelenen dönem içinde Δ GSYİHSA \rightarrow İstidamsa yönelik nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Yani GSYİH'da meydana gelen bir artışın istihdam oranını da artırması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- AKKEMİK, Ali K. (2007), "The Response of Employment to GDP Growth in Turkey: An Econometric Estimation", *Applied Econometrics and International Development*, 7 (1).
- AKTAN, Coşkun C. (2002), "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 1.
- ALPER, Emre C. (2001), "The Turkish Liquidity Crisis of 2000: What Went Wrong", *Russian and East European Finance and Trade*, 37 (6), 58-80.
- ARICAN, Erişah (2005), "Relation Between Financial Liberalization and Foreign Currency Crises in Turkey: An Applications in terms of Foreign Currency Crises (1990-2004)", *Journal of American Academy of Business*, 7 (2), 236-246.

- CALMFORS, Lars ve HOLMLUND, Bertil (2000), "Unemployment and Economic Growth: A Partial Survey", *Swedish Economic Policy Review*, 7, 107-153.
- CELASUN, Oya (1998), "The 1994 Currency Crisis in Turkey", *World Bank Policy Research Working Paper* 1913, April.
- FUCHS, Victor R. (1980), "Economic Growth and the Rise of Service Employment", *NBER Working Paper* 486.
- GUL, Ekrem ve EKİNCİ, Aykut (2006), "The Causal Relationship Between Nominal Interest Rates and Inflation: The Case of Turkey", *Scientific Journal of Administrative Development*, 4, 54-69.
- GÜLCAN, Yaprak ve AYHAN, Duygu (2004), "Leading Financial Crises Indicators in Turkey", *Journal of İstanbul Kültür University*, 2, 35-44.
- GRANGER, C.W.J. (1969), "Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods", *Econometrica*, 37 (3), 424-438.
- ERGENÇ, Yunus E. (2009), "Ekonomik Krizin Nedenleri ve Çözüm Önerileri", http://www.endmuh.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_ve_cozum_onerileri.pdf (20.11.2009).
- İMREN, Arzu ve AKMAN, ve dat (2004), *Türkiye'de ve Dünyada Enflasyon*, İstanbul: Era Yayıncılık.
- KHATLWADA, Sameer; McGirr, Emily; Saget, Catherine ve Tobin, Steven (2009), "The Financial and Economic Crisis: A Decent Work Response", *International Institute for Labor Studies*, <http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo> (20.11.2009).
- KÖKSAL, Mehmet H. ve Özgül, Engin (2007), "The Relationship Between Marketing Strategies and Performance in an Economic Crisis", *Marketing Intelligence & Planning*, 25 (4), 326-342.
- ÖZATAY, Fatih (2000), "The 1994 Currency Crisis in Turkey", *Journal of Economic Policy Reform*, www.econturk.org/TurkishEconomy/ozat2.pdf (09.12.2009).

